
Az 1918-as influenza világvjárvány

Nancy K. Bristow a Washington állambeli Tacomai Puget Sound Egyetem történész professzora. Könyvében bemutatja az 1918-as amerikai influenzajárványt, emléket állít az áldozatoknak és az orvosoknak, ápolóknak. Másik megjelent kötete: *Making Men Moral: Social Engineering during the Great War* (Erkölcössé tenni az embereket – társadalomformálás a nagy háború idején).

Becslések szerint a világ lakosaiból 500 milliót, Amerikában 25 millió főt érintett a történelem e szörnyű járványa. A halottak száma 50 millió volt. Amerikára négy hullámban tört rá: 1918 tavaszán, majd augusztusban és télen, végül 1920 elején. A második hullámban a halálozási arány 25–40 százalék volt. 675 ezer amerikai pusztult el ekkor. A korábbi influenza görbéje, a gyerekek és az öregek magas halálozása következtében U betűt mutatott, ez a járvány súlyosan érintette a 20-40 éves korosztályt is, ezért a grafikon W betűt ábrázolt. Szerzőnk dédszülei ír bevándorlók voltak, Pittsburgh-ben éltek. 1920-ban egyetlen hét alatt haltak meg mindketten. Két gyermekük, John és William magára maradt, lakásuk berendezését széthordták a rokonok. Az egyik elbeszélés szerint John, a szerző nagyapja gyümölcs- és zöldségárusításból maga nevelte fel az öccsét, egy másik változat szerint William árvaházba, John pedig rokonokhoz került.

Feltűnő, hogy a nyilvánosság fórumain utólag mily kevésbé foglalkoztak az 1918-as járvánnyal. Ez a nemzeti amnézia érthetetlen, hiszen a családokban eleven volt a borzalmak emléke. Szerzőnk azt kérdezi, miért felejt el egy kultúra egy ilyen tragédiát, holott az egyének nagyon is emlékeznek rá. Több ok lehetséges: a betegség gyorsan jött és gyorsan el is ment; nem okozott komoly változást a faji és osztályhierarchiában; a veszteségek özszemosódtak az I. vi-

lágháború halottainak emlékével. Az ókori athéni pestisjárvány emlékét Thuküdidész híres leírása megőrizte, az amerikaiak azonban nem szívesen emlékeztek a járványra, ez a gyengeségük beismerését jelentette volna. Az influenza átalakította az egyének életét, de érintetlenül hagyta a közösség életét. A fájdalmas emlékek visszaszorultak a családok körébe.

Az influenza-járvány 1890–1918 között

Az európai járvány híre 1889 végén jutott el Amerikába, és rövid időn belül már az ottani nagyvárosokban is terjedt a fertőzés. Január elején New Yorkban megszűnt az üzleti élet, leálltak a szolgáltatások, tömegek betegedtek meg. Hippokratesz i. e. 412-ből adott hírt egy pusztító járványról. Becslések szerint 94 influenzajárvány volt 1173 és 1875 között Európában, és 1500 óta 15 alkalommal ért el világjárvány méreteket. Hispaniolát 1493-ban feltehetően a Kolumbusz hajóin érkező állatok fertőzték meg. Az 1550-es években súlyos influenzajárvány pusztított az amerikai bennszülöttek között. Az 1889-es azért volt nagyon súlyos, mert az urbanizáció következtében rendkívül gyorsan terjedt. 1918-ban az orvosok tudták, hogy tehetetlenek a betegséggel szemben, de ezt nem hangoztatták.

1898-ban a szakemberek már ismerték a baktérium-elméletet, mely szerint önmagukat újratermelő mikro-organizmusok fertőznek, s a beteg emberekről terjednek. Voltak más magyarázatok is az okot illetően: a miazmás levegő, az öröklődés, az éghajlat, a napfoltok, avagy az egyén legyengült állapota. Főleg a szegényeket, színes bőrűeket, bevándorlókat sújtja, vagyis a nagyvárosi zsúfoltság, szenny, nyitott csatornák környezetében terjed. Tenni kellett valamit, így indult el a Sanitary Movement a közegészségügy széles körű reformja érdekében. A városokban egészségügyi tanácsok létesültek. A 70-es években létrejött a Vöröskereszt, majd az APHA, az Amerikai Közegészségügyi Társaság. Szennyvízcsatornákat építettek, takarították az utcákat, egészséges vízellátást biztosítottak, és tisztaságra nevelték az embereket. Louis Pasteur és Robert Koch azonosították a tuberkulózis és a kolera kórokozóit. Az orvosok úgy gondolták, van

ok a reményre, a szanitárius tevékenység immár tudományos alapon képes megvédeni az embereket. 1889-90 tele megtörte a bizakodást.

A vírust sokkal később, 1931-ben Richard Shope, a Rockefeller Intézet tagja azonosította, és 1933-ban izolálták. A vírus egy élő sejtbe behatolva reprodukció útján szaporodik. A, B és C típusa van, ezen belül többféle lehet. Nagyon alkalmazkodó, állandóan változik. Ha a sejtbe két különböző törzsből való vírus egyszerre kerül be, abból egy új, hibrid vírus születik. Világjárvány akkor tör ki, ha állatról származó vírus betegíti meg az embert. Ezzel szemben nincs immunitás, mert ilyen törzssel még soha nem találkozott az emberiség. Az A vírus először madarakon jelent meg, azután végiment emberen, más emlősökön, óriási tartalékot képezve új variánsok keletkezéséhez. 1898-ban minderről még nem tudtak a kutatók. Kezelésül a JAMA egészségügyi lap ágyban fekvést, könnyű, tápláló diétát, tojássárgáját, vörösbort, whiskyt, sztrichnint, kinint és nyugtatókat ajánlott. Vagy kis hashajtót és szódabikarbonát egy csepp tejjel (23. old.). Az 1890-es években elterjedtek az allopatíás és a homeopatiás gyógykezelési módok. Az előbbi a betegség tüneteivel ellentétes hatású szereket alkalmaz, az utóbbi pedig „a tünetet a hasonlóval” kezeli. E kétféle felfogás hívei ádázul támadták egymást, és mindketten a hagyományos gyógyítás lejáratására törekedtek.

Az újságokban keveredtek a tudományos és tudománytalan magyarázatok, a nyereszkeskedők pedig drága „gyógyszereket” árultak. A hírlapok megállapították, hogy a járvány „azon kevés esetek egyike, amikor minden ember egyenlő” (26.). Néha humorizáltak is, a Daily Chronicle azt javasolta, gondolja azt a beteg, hogy másnapra meghal. Ettől a gondolattól megizzad, másnapra jobban lesz, ezzel megspórolta a temetés költségét. Más lapok a részeg férjéről vicceltek, mert az ő „tünete” emlékeztettek az influenzáéra. 1918-ban nagy bizalommal töltötte el a tudósokat, hogy egymás után fedezték fel a dizentéria, malária, vörheny, lepra, bubópestis, tífusz, sárgaláz, üszkösödés, bakteriális tüdőgyulladás, szamárköhögés és szifilisz mikrobáit. Ez óriási fejlődést jelentett. Az influenzánál azonban még mindig csak a tüneteket próbálták enyhíteni. 1892-ben egy Pfeiffer nevű berlini orvos ugyan bejelentette, hogy megtalálta a kórokozót, a Bacil-

lus influenzae-t, de ezt nem fogadták el, és gyógyítani sem tudták. A XX. század elejének ideológiai áramlata, a progresszizmus új távlatokat nyitott a közegészségügy előtt is. A progresszivisták megakarták szüntetni az iparosítás okozta károkat. Nagyra értékelték a tudást. Kutató laboratóriumokat, kórházakat állítottak fel, statisztikát készítettek, gondot fordítottak az egészségügyi nevelésre. 1912-ben megalakították az Egyesült Államok Közegészségügyi Szolgálatát (USPHS). Optimistán hirdették, az influenza terjedése megakadályozható.

1917 áprilisában az USA belépett az I. világháborúba. A szövetségi kormánynak meg kellett szerveznie a mozgósítást és a hadsereg ellátását a tengeren túl. A progresszivisták támogatták a háborús célokat. A hadseregben szigorú intézkedéseket vezettek be a szűnyog által és a szexuális úton terjedő betegségek ellen. Senki nem volt felkészülve az 1918-as döbbenetes tragédiára.

1918 októberében a Chemawai Indián Iskolában pár napos influenza után elhunyt egy 15 éves indián leány. Ezután futótűzként terjedt az influenza. Az indián iskola, lévén a szegények iskolája, melegágya volt a betegségeknek. A fehérek felsőbbrendűséggel tekintettek a színes bőrűekre, de voltak, akik azt várták, a járvány egygyé kovácsolja a nemzetet. A vallásos emberek az influenzában Isten büntetését látták. A halálozási számok hamarosan ijesztővé váltak, és a patológusok felfigyeltek a folyadékkal teli tüdőkre és belső vérzésekre. A betegség áprilisban elterjedt a brit seregek és a német csapatok között, májusban elérte a francia katonákat, az olasz és spanyol civil lakosságot. Mivel a spanyolok nyíltan jelentették a járvány adatait, a betegséget spanyolnáthának nevezték el. Júniusban már beteg volt egész Európa. Amerikát ezen a nyáron még csak körbevette az influenza: Puerto Ricóban, Kubában, Hawaiiin és Panamában terjedt. Augusztus 27-én aztán néhány matróz érkezett Bostonba, és két hét múlva 2000 volt a beteg matrózok száma. Az influenza szeptemberben körbeírta a glóbuszt. Októberben egész Amerika beteg volt.

A betegek egyötöde megúsza enyhébb tünetekkel, de a többiek borzalmasan szenvedtek. Nagyon magas láz és tüdőödéma jelentkezett náluk. A láz pillanatok alatt felszökött 38–41 fokra, erős fejfájás, álta-

lános elesettség, nátha, köhögés, izom- és ízületi fájdalmak következtek, majd a beteg egyre rosszabbul lett, véreset köpött, vérzett az orra. Bekövetkezett a delírium és az eszméletvesztés. Végül megfulladt a tüdejében lévő folyadéktól. Ez néhány óra alatt bekövetkezhetett, mások 8–10 napig szenvedtek. Az orvos elborzadva nézte, ahogy a páciens fuldokolva levegőért kapkod. A túlélők csak hónapok alatt álltak talpra, de sokan soha nem nyerték vissza régi erejüket.

Mindeközben a háború miatt hiányoztak az orvosok, ápolók. Kórházi ágyból is hiány volt. Ezért középületeket és sátrakat rendeztek be kórháznak. A zsúfolt kórtermekben a betegek a földön feküdtek, nem nézett rájuk senki. A sátrakban nem volt fűtés, matrac, takaró. Az ápolók tragédiákról számoltak be: egy családban kilenc kisgyerek maradt apa, anya nélkül, másutt meghaltak a szülők és öt gyerekből kettő. Gyakran a kicsi gyerek ápolta a többieket. A halottakat csak napok múltán vitték el, mert nem volt, aki intézkedjen. Az influenza pusztává tette az országot. A 4 millió katona a fronton nem tudta, élnek-e az otthoniak. A kórtermekben tébolyult asszonyok szorították a karjukban halott gyermekeiket. New Yorkban 31 ezer gyermek maradt árván, félárván. Ők rokonokhoz kerültek, vagy maguk gondoskodtak magukról.

Elhalasztották a vidám műsorokat, szüneteltették az egyetemi oktatást. Bányákat, üzemeket zártak be, a lovakat, szekereket az orvosok rendelkezésére bocsátották. A halottak számára nem volt elég szállítóeszköz, koporsó, sírásó. Tragikus volt a helyzet a katonáknál is. Annyian haltak meg rövid idő alatt, hogy a közösség nem tudott úrrá lenni a problémán. Philadelphiában a harminchat halottra méretezett halottasházba több százat szállítottak be rövid időn belül. Nem voltak letakarva, nem volt hűtés. Sokakat tömegsírba hantoltak el. A templomi búcsúztatókat nem lehetett megtartani. Jelentős szerepe volt a Vöröskereszt 12 700 tagjának, 28 millió külső segítőjének. Ők ápolták, etették és szállították a betegeket. Az üzletek olcsón árusítottak, a nyereszkesdők bíróság elé kerültek. Az influenza több kárt okozott az USA-ban, mint az I. világháború. A betegség nem számított férfias dolognak, ezért a katonák mielőbb újra szolgálatra jelentkeztek.

A magánkórházak jobb ellátást nyújtottak, a szegények a közkórházakba kerültek. A betegség miatt kieső kereset pótlására már a 12 éves gyerekeket is munkába állították. Számos segélykérelem tanúsodik kétségbeejtő helyzetről. Kentuckyban a vöröskeresztes látogató azt látta, hogy az egyik házban kilenc beteg feküdt, a szülők és hét gyermek. Mindössze két ágy volt az egyetlen ablaktalan, fűtetlen szobában, és nem volt tiszta törülköző, és senki, aki segített volna rajtuk (63.). Az emberek éheztek, tetvesek voltak, trachomában, szifiliszben is szenvedtek. A városi munkásság szörnyű körülmények között élt. A segélyszervezetek – a maguk középosztály-szemléletével – úgy gondolták, a szorgalmasak, takarékosak megérdemlik a segítséget, a lusták pedig nem. Az ápolók és szociális munkások tanították a tisztasági követelményeket, de gyakran hiába. Fizikai szenny, szexuális promiszkuitás, alkoholizmus és babonáság jellemezte a szegényeket. Ezért őket hibáztatták a sorsukért.

Különösen súlyos körülmények között éltek az USA-ban a bevándorlók. 1880 és 1924 között mintegy 23,5 millió idegen érkezett az országba. Jórészt Dél- és Kelet-Európából, mások Mexikóból, Kanadából, Kínából és Japánból. Az amerikaiak nekik tulajdonították a betegségeket. Az indián rezervátumok lakóihoz is előítélettel közeledtek az egészségügyiek. Egy orvos azt jelentette, a pueblo indiánok a saját gyógymódjaiktól halnak meg. A haldoklók búzban, piszokban a földön fekszenek. Az afrikai-amerikaiakat még durvább lenézéssel kezelték a fehérek. Az afrikaiak mégis kiharcolták, hogy kórházakat építettek nekik (1919-re 118-at), higiénés nevelési kampányt rendeztek számukra és fekete ápolókat, orvosokat képeztek. Az afrikaiak ezek ellenére szenvedtek a Jim Crow-rendszer¹ miatt. A tuberkulózis, tífusz, szamárköhögés és a csecsemőkori hasmenés sokkal súlyosabban pusztított közöttük, mint a fehérek között. 1915-ben a fehérek várható élettartama 55,1 év volt, az afrikaiak 38,9 évre számíthattak. A fekete ápolónők nem szolgálhattak a hadseregben, de önfeláldozóan ápolták az influen-

¹ A Jim Crow-rendszer a feketék szegregációját szolgálta. A XIX. század végén elkülönítették az afrikai amerikaiakat a fehérektől: nem utazhattak együtt a vonatokon, buszokon a fehérekkel, nem léphettek be a fehéreknek fenntartott éttermekbe, közösségi helyekre, nem ihattak azok kútjaiból. A szigorú diszkriminációt az 1954-es rendelet enyhítette, megszüntette az iskolákban a színes bőrűek elkülönítését. A polgárjogi mozgalom az 1960-as évek végéig elhúzódott, amikor véget vetettek a faji szegregációnak az USA-ban.

zásokat, tekintet nélkül a borszínükre. Egy Grimke nevű tiszteletes azt hirdette, a fehéreknek tanulniuk kell a járvány adta leckéből. A járvány demokratikussá tette a lehetőségeket.

1918 őszen Virginiában, Roanoke városában a lakosok nem tartották be a karantént, és megindult az ünnepi vásárlás. December elején már 1000 beteg volt a városban. Ekkor újra betiltották az összejöveteleket, és a rendelet megszegőit bíróság elé állították. Roanoke egy volt a példák közül. A spanyolnátha elleni küzdelemhez a kormány, a helyi hatóság és a közönség összefogására és anyagi forrásokra volt szükség.

1918 őszen az egészségügyi szolgálat azt már tudta, hogy az influenzát olyan kórokozó okozza, amely tüsszentéssel, köhögéssel terjed. Az Európából érkező fertőzött hajókat karanténba zárták. Orvosokat, ápolókat irányítottak a fertőzött területekre, szükségkórházakat, konyhákat állítottak fel és mozgósították az embereket. A munkát a Vöröskereszt és az USPHS (United States Public Health Service) irányította. Részt vett a küzdelemben az AMA (Amerikai Orvosi Egyesület) és az NMA (Nemzeti Orvosi Egyesület) is. Ezek a szervezetek hat millió körlevelet, röplapot és plakátot helyeztek ki, és 8 nyelven (magyarul is), tájékoztatták az embereket a védekezés módjairól. A közösségi összejöveteleket betiltották. A hatóság a háborús küzdelmeket és a járványellenes harcot egyaránt hazafias kötelességnek nyilvánította. Azt hirdette, a kórokozók és a németek (germs and Germans – szójáték) egyformán ellenségek. A védekezésben sikeres volt Milwaukee és Wallace. Philadelphiában viszont igen sokan haltak meg. Boston sem készült fel a járvány fogadására. Hatalmas népünnepélyt rendeztek szeptember 28-án, és október 1-jén egyetlen napon 635 megbetegedés történt.

A védőoltást a kormány önkényes intézkedésének tartották az emberek. Védőoltás-ellenes Társaság (1879), majd Liga alakult (1908). Még az orvosok sem hittek benne mindannyian. Még dühödtebben támadta a lakosság a szórakozóhelyek, az iskolák és a templomok bezárását. Nagy volt a felháborodás az étterem-, taxi- és mozi-tulajdonosok körében, mert elestek a bevételtől. A maszkviselés erőltetése volt a legkevésbé eredményes. A progresszivisták szívesen alkalmaztak

erőszakot, az egészségügyi hatóság is úgy vélte, joga van erővel végrehajtani a közösség érdekében hozott intézkedéseket.

Az orvosok, ápolónők és a járvány

1918 kora őszen hamar rájöttek az orvosok, hogy nem csak a szokásos influenzáról van szó, sokkal súlyosabb ez a betegség. Egy orvos ezt írta: „...az árvák, özvegyek, a gazdátlanul maradt szarvasmarha, a mezőn hagyott rozsdásodó eke, a szárán maradt gabona – könnyben úszó szemmel látjuk mindenfelé a pusztulást”(122). A devenszi katonai táborban a sebészek a boncoláskor döbbenet látták, hogy tele van véres folyadékkal a halottak tüdeje, mellhártyája. A JAMA szerkesztői 1919 januárjában elismerték, „máig titok, mi okozza az influenzát” (126). A halált a másodlagos fertőzések, a tüdőgyulladás, mellkasi gennygyülem, fül- és gégegyulladás, pszichózis, hashártyagyulladás és bőr alatti emphysema okozta. A tüdőgyulladás volt a legveszélyesebb. A beteg arca megfeketedett, és a tüdejében lévő vi-zenyő miatt megfulladt. Sok gyógymódot kipróbáltak, de nem használt. Az orvosok azt tapasztalták, hogy tudásuk véges. Az ápolónők is rengeteg szenvedést, halált láttak. Mégis örültek, hogy szükség volt rájuk. Számtalan végszükségben lévő családon segítettek: kitarítottak, tüzet gyújtottak, enni adtak a betegeknek. Önfeláldozók, fáradhatatlanok voltak. Nem azt vállalták, hogy meggyógyítják a betegeket, hanem azt, hogy tűrhetőbbé teszik a szenvedők helyzetét. Az afrikai-amerikai ápolónők különösen sokat tettek a betegekért. Ők, akiket bőrszínük miatt kizártak sok foglalkozási ágból, ebben a szerepkörben megtalálták a helyüket. Hasznos tagjai voltak a nemzetnek. A The Journal of the National Medical Association külön is megemlékezett a néger ápolónők hősiességéről. A mögött, hogy a gyógyítók férfiak voltak, az ápolás pedig a nőkre hárult, a nemi identitás ügye állt. A XVIII. század végén az orvosok már képzettek voltak, ettől kezdve munkájukat exkluzív férfifoglalkozásnak tekintették.

A XIX. században a képzett orvosok az Amerikai Orvosi Társaságba tömörültek, ez szabályozta az orvosképzést, az orvosi joga-

sítványt, a gyógyszererezést. Az ápolást korábban otthon végezték, ez csak a XIX. század végén vált önálló foglalkozássá, szakmai szervezettel, folyóirattal, pontos vizsgakövetelményekkel. A járvány idején komoly szerepet játszottak a gyógyításban a néger orvosok. „Ezzel újfajta szakmai demokrácia született.”

A tanult gyógyítók mellett különféle javaslatokkal megjelentek a népi gyógyászok: forró borba áztatott ürömfű a beteg mellkasára; lobélia olaj a mellkasra; fenyőág nyakláncon; hagymaborogatás; sok hagyma és rengeteg whiskey fogyasztása, stb. Azt gondolták, az influenza terjedése összefügg a Jupiter állásával. Felbukkantak a csontkovácsok (chiropractors). Ők helyre tették a csontokat, és a hátgerinc nyomásával utat biztosítottak a feltorlódott testnedveknek. Holisztikus szemléletű gyógyításukat 1918-ban Amerika-szerte engedélyezték. A homeopathia és az osteopathia hívei egymást is bírálták, és mindketten támadták a hagyományos gyógyítást. A Christian Scientists társaság a Biblia olvasását ajánlotta az influenzától való félelemmel szemben, mert a félelemnek nincs semmi fizikai oka. 1925-ben 200 ezer tagja volt a felekezetnek.

A hagyományos gyógyítók ellentámadásba lendültek az alternatívokkal szemben. A statisztikák meghamisításával vádolták őket. A JAMA-ban kigúnyolták McGinnis chiropractort. Bírálták a sajtót is, amely kritika nélkül átvette az alternatív gyógyítók bejelentéseit. Figyelmeztettek, hogy csak az orvos által felírt gyógyszert használják, ne dőljön be senki a babonáknak. A hivatalos orvosi javallatokat a JAMA, az USPHS és a Science közölték.

1919-ben az AMA 1,5 millió dollárt kért a Kongresszustól az influenza kutatására. Kimutatták, hogy a járvány emberi életben, munkabérben és termelésben 3-4 milliárd dollár veszteséget jelentett. Az influenza újra jelentkezett 1920-ban és 1922-ben. Ennek hatására kezdtek az amerikaiak életbiztosításokat kötni. 1919 folyamán az ohioi törvényhozás már 5 millió dollárt kért a betegség tanulmányozására. Ekkor egy szenátor bejelentette, hogy az influenza hatásos elenszere a szóدابikarbóna, Észak-Karolina hegyeiben már kipróbálták. Erre egyetlen pennyt sem szavaztak meg a kutatásokra. Az ügy kudarcba fulladt. Az egyének, családok történetei kétségbeesésről,

gyászárol szóltak. A mély fájdalmat a leghatásosabban a blues dalok fejezték ki. A legismertebb szerzők *Essie Jenkins* és *Willie Johnson* voltak. Az influenza túlélőjeként *Katherine Anne Porter* író fájdalmas önéletrajzi regényben számolt be a szenvedéseiről (*Pale Horse, Pale Rider*, 1936). *William Maxwell* regénye szívbemarkolóan írja le a feleség, anya elvesztését (*They Came Like Swallows* (1937). *Thomas Wolfe* *Nézz vissza Angyal* című regényében művészi, de elborzasztó leírását adja a haldoklásnak, a halálnak. Egy Victor Vaughan nevű katonaoorvos, aki a háborúban ezerszámra látott tífuszos betegeket, azt írta, az influenzások szenvedése sokkal iszonyúbb volt.

Az amerikaiakra általában jellemző – állapítja meg Nancy Bristow –, hogy kitörlik az emlékezetükből a borzalmakat, és optimisták. Az amerikai kultúra így kezelte a rabszolgáság emlékét, a II. világháború borzalmait és a 9/11-es terrortámadást is. Bristow úgy látja, az amerikaiak hajlamosak átírni a történelmüket, hogy pozitívnak, diadalmasnak tűnjék. A demokratikus narratívák és a közös szenvedés valóban csökkentették a faji és vagyoni különbségeket a társadalomban. A szerző sokat foglalkozik a katasztrófa utáni helyzettel. Szerinte a derűs nyilatkozatok elnyomták a trauma hangjait, de sokan csendben, magukban továbbra is szenvedtek.

1995-ben Jeffery K. Taubenbergernek sikerült a vírust izolálnia egy 1918-ban elhunyt ember tüdőszövetéből, és ebből, továbbá formalinban és paraffinban megőrzött szövetdarabokból rekonstruálták az 1918-as járvány vírusának genomját. Az influenza továbbra is veszedelmes. A H5N1 vírus 1996-ban Kínában bukkant fel, és egész Euráziában és Afrikában elterjedt. Azért nem lett belőle katasztrófa, mert nem terjedt emberről emberre. 2009-ben a H1N1 vírus sepert végig 208 országon és 12 ezer halálos áldozatot követelt. Napjainkban új, nagyon fertőző betegségek tűnnek fel, mint az Ebola, SARS, vagy a nyugat-nílusi vírus. És pusztít még az AIDS is. Ma sem tudunk biztonsággal felkészülni a jövőendő járványokra. Komoly kutatásokra, felvilágosító munkára van szükség, de az 1918-as áldozatokra mindnyájunknak emlékeznünk kell.

A szerző nagyon alapos feltáró munkát végzett az 1918-as amerikai influenzajárványt illetően. Hivatalos jelentésekből, újságcikkek-

ből, orvosi tanulmányokból, egyének feljegyzéseiből, leveleiből, visszaemlékezéseiből dolgozott. Némi hiányérzetet hagy az olvasóban, hogy egyáltalán nem szól – még az összehasonlítás kedvéért sem – más földrészek, például az európai országok spanyoljárványainak lefolyásáról, adatairól. A kötet végén nagy mennyiségű jegyzet igazít el (a 201–254. oldalakon), ezt válogatott bibliográfia (254–274.) és mutató követi.

Nancy K. Bristow: *American Pandemic – The Lost Worlds of the 1918 Influenza Epidemic* (Világjárvány Amerikában – Az 1918-as influenza járvány elveszett világa) Oxford University Press, Oxford–New York, 2012. 280 o. ISBN-13: 978-0190238551.

Fodor Mihályné

(A spanyolnátha-járványnak gazdag irodalma van. Közülük azoknak ajánlunk néhányat, akik többet akarnak olvasni a témáról: *Tarján M. Tamás*: A spanyolnátha elindult világapusztító útjára, Rubiconline, 2018. márc. 11; *Dr. Róbert Péter*: A nagy spanyolnáthajárvány Magyarországon. Patika Magazin Online, 2018. márc. 20.; Múlt-kor Történelmi Magazin, több cikk: 2009. febr. 6., 2011. szept. 20., 2014. ápr. 30. Egy helyi feldolgozás: *Mokánszki János*: Spanyolnátha Debrecenben – az 1918. évi influenzajárvány a helyi sajtó tükrében, Hallgatói Műhely-tanulmányok 4. Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézet, Debrecen, 2017.)